

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелдэн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

<http://shyn.ru>
shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

№16
(18901)

2017 чылдың
февраль 14
вторник

Хүннүң үнери — 07:56
Ажары — 17:32
Хүн дурту — 09:36

Садар өртээ хостуг 12+

Бөгүнгү
үндүрүлгөдө:

"Аныяк өг-бүлөгө —
ыштаг"

НАА КИРЖИКЧИ-
ПЕРНИ
ШИЛИИР

2

"САЛГАЛ"
УРУГЛАР
САДЫНДА

3

"ТЫВА
МЕТЕОРИТ",
"КАМОН-
БРЕЙКИТ"...

5

ТУСКАЙ
ОТРЯДТЫҢ
ДАЙЫНЧЫЛАРЫ

6

• Спорт • спорт • спорт •

РОССИЯНЫҢ ХААК ОРУУ

Чүгле Россияда эвес, а харын бүгү делегейде эң хей кижиги киржикчилиг «Россияның хаак оруу» хаак маргылдаа-зы эрткен субботада чурттуң 74 ажыг регионнарынга массалык-биле болуп эрткен. Ол маргылдаа ам 35 чыл улаштыр эртип турар. Бир чылда маргылдаага ниитизи-биле 1,5 миллион хире кижиги киржип турар.

Бистиң республиканың девискээринге ол маргылдааның солун оюннары эрткен субботада каас-чараш бойдус чурумалдыг «Тайга» станциязынга болуп эрткен. Аңаа киржири-биле ыраккы Тожу, Чаа-Хөл, Бии-Хем, Улуг-Хем, Таңды кожууннарның болгаш Кызыл хоорайның албан-организацияларының, дээди, ортумак өөредилге черлериниң болгаш школаларының шилиндек командалары хөйү-биле киришкенер.

Республиканың аныяктар болгаш спорт херектериниң талазы-биле сайыды Адам Текеев маргылдааны байырланчыг байдалга ажыдып, ук маргылдааның киржикчилеринге хаак оруунга спортчу чедишкinnerни күззэн.

Ук маргылдааның киржикчи бүрүзүнге оларның хаак оруунче халып үнер дугаарларын болгаш хаактаарынга эптиг кылдыр аргып каан чылыг бөртчүгештерни тураскаал кылдыр белекке берген.

Маргылдаа 2003 чылда болгаш оон соонда чылдарда төрүттүнген оолдар, уруглар аразынга 2 километр хаак оруунга чарыжы-биле эгелзэн. Оолдар аразынга Тожу кожуундан келген Спиридон Штефирца — бирги, оон командада эжи Найыс Даржынак — ийиги, Бии-Хемден Карим Байкара үшкү черлерни алганнар.

Ол-ла хемчээлге уруглар аразынга Туранның №2 ортумак школазының өөреникчилери Александра Манын-оол — бирги, Алина Күжүгет — үшкү, Кызылдан Анастасия Ондар ийиги черлерде болганнар.

2002 чылда төрүттүнген болгаш оон улуг назылыг оолдарның 3 километрге чарыжынга Кызылдан Домбун Монгуш чемпионнап каан. Тожудан Ай-Чүрек Кол биле Бии-Хемден Өлзей-Бады Доспан олар ийиги, үшкү черлерде болганнар. Ол-ла хемчээлге уруглар аразынга Бии-Хемден Аялга Маскыр-оол — бирги, Тожудан Ангелина Ярина — ийиги, Чаа-Хөлден Дыңгылаа Шойдаа үшкү черлерни алганнар.

Хаактаарынга Тыва Республиканың 11 дакпыр чемпиону Айгуль Чигжит.

(Уланчызы 7-ги арында) ➡

Байыр чедиришкени

Бистиң оглуус

Шолбан Валерьевич!

«Найырал» ордени-биле шаңнатканыңар-биле Силерге сеткиливис ханызындан байыр чедирип, өөрүп тур бис. Бо бедик шаңнал-биле шаңнааны дээрге бистиң күчүлүг Ада-чурттувустун болгаш Тыва Республиканың хөй националдыг чурттакчыларының мурнунга Силерниң ачы-хаваяңарны төлөптий-биле үнелеп көргенин эки медресеп билип, ол дээш улуу-биле четтиргенивисти илередип артывыс. Россияның база Тыва Республиканың моон соңгааргы хөгжүлдөзү, ат-алдары дээш чонуңар-биле чаңгыс аай, быжыг, чогаадыкчы турушта Силер!

Эргим оглум! Төнчү чок ачы-буянын, өөрүшкү-маңнайлыг, каң дөг кадык, аас-кежиктиг, ажил-херээңерге эки-ле чедишкениңер-лиг болуруңарны күзөдивис!

Хүндүткел-биле,

Ада-иези, күш-ажылдың хоочуннары
Валерий Ховалыгович, Анай Балчыровна КАРА-ОЛДАР.

Энерелдиг чаңгыс чер-чурттугларывыс!

Силер бүгүдөгө Шагаа болгаш февраль 23 таварыштыр байыр чедирип тур бис. Буян-кежик доктаап турзун!

Тываның Баштыңының ажил-херээ

ЧАА ШКОЛА ТУДАРЫН
ШИИТПИРЛЭЭН

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол Улуг-Хем кожуунга ажилчын аян-чорук кылып чораан. Ол кожууннун Ийи-Тал болгаш Ишти-Хем суурларының школаларына четкен.

Ийи-Талдың чурттакчыларының кызымаккай чоруунун ачы-зында ажилдап турар школага Шолбан Кара-оол кирген. «Эрткен вектин 30 чылдарда туттунган ол оран-сава бустурунун кырында келген, кээп дүшпезин дээш, дээвиин сөлеп каан. Ындыг бергелер турза-даа, школазын арыг-силеге тудуп турар өөреникчилер болгаш башкылар, эр хейлер! Байдал бо хевээр турбас ужурлук. Чаа школаны 2017 чылда-ла тудуп эгелээр бис. Часкы үер албас черде участокту тускайлаан» — деп, Шолбан Кара-оол ол суурже аян-чоруун түңнээн.

Ол-ла хүн Чазак Даргазы Ишти-Хемниң школазын барып көргөн. Ол бичии суурнун амыдыраарыңа дуза чедирип турар объектилерниң бирээзи школа деп ол чугаалаан. Федералдыг М-54 автооруктун

угланышкынының өскерилгени-биле ол оруктан 8 километр черде турар Ишти-Хемге хөгжүүрүнүн чаа аргалары тургустунар ужурлук.

«Ында чаа школа делгем-даа, чылыг-даа, спортзалы база бар. Улуг хоорайларда школа-лардан дудак чок. Коллективке чүгле эп-найыралдыг чурттаары болгаш ажилдаары арткан! Ишти-Хемчилер ажилгыр боорга, деткээн бис, олар боттарының күш-ажылы-биле амыдырап турарлар. Кат чыып, тооруктал, аңнап... Халас кежик манавайн, ажилдап турар» — деп, республика Баштыңы Ишти-Хемге ужуражылга соонда дыңнаткан.

Чаа школа тудуп бергени, эки деткимче дээш Ишти-Хем суурнун башкылары өөрүп четтиргенин Тываның удуртукчузунга сеткилин ханызындан илереткеннер. Эрги школадан чылыг-даа, делгем-даа, спортзалдыг болгаш столоваялыг болган. Уруглар улуг күзүлдү-биле спортка киржип турар, оларның дыка хөйү Улуг-Хемниң шилин-дек командазының составында кирген.

СИБИРЬ ЧЕМПИОНАДЫ
ТЫВАГА БОЛГАН

Эрткен дыштаныр хүннерде Кызыл хоорайда Иван Ярыгин аттыг спорт комплекзинге 23 хар чедир назылыг элээди оолдарның болгаш кыстарның аразында дзюдога Сибирьниң федералдыг округунун чемпионды болган.

Сибирьниң федералдыг округунда дзюдо федерациязының президентизи Виктор Поддубный маргылдаага кээп чораан. «СФО-нун чемпиондын Тывага — мөгелер чуртунга эртиргени чогулчалыг-дыр. Тыва мөгелер сөөлгү чылдарда чүгле эки звес, тергиин эки хүрежип турар апарганнар. Ынчангаш республиканың чоргаарлары чүүлдерин хөй» — деп, маргылдааны ажадып тура, Виктор Под-

дубный чугаалаан.

Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол дзюдо федерациязының президентизи Виктор Поддубныйга өөрүп четтиргенин илергейлээн. «Дзюдога чоргаарланыр бис. Спорттун бо хевиринге Россияның Президентизи Владимир Владимирович Путин киржип чоруур. Бистиң күрүневистиң баштыңы спортчу кижиге болгаш чоргааранчыг-дыр. Аңаа деңежер бис. А Тывага хамаарыштыр алырга, Европа чемпиону Джени Чамыян, эрткен чылын Европага чемпионнаан Саян Ондар мында турлар. Бо талазы-биле сылдыстарывыс бар. Дзюдо — чараш хүреш, дзюдо — амыдырал-дыр» — деп, Шолбан Кара-оол демдеглээн.

ТР-ниң Чазаның
парлалга албаны.

ЧАА КИРЖИКЧИЛЕРНИ ШИЛИИ

Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы-биле тус чер чагыргалары «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлөвилелинге киржир аныяк өг-бүлелерниң чаа шилилгезин эгелээн.

Тус чер чагыргаларының эгелээшкени-биле чон чыыштарына ажи-төлдүг, эң-не харысалгалыг өг-бүлелерни тодарадыр. Чижээ, Каа-Хем кожуун чагыргазы ол кожууннун 9 суурундан өг-бүлелерни төлөвилелге кириштирерин шийттирлээн.

«Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлөвилелиниң бо чылгы киржикчилери кылдыр кожууннарда амдыызында 80 хире өг-бүлени шилип алыр. Ындыг-даа болза төлөвилелдин акшаландырышкыны-биле ол сан эвээжеп азы немежип болур. Бир звес киржикчилерниң саны эвээжей бээр болза, шилитинген өг-бүлелерниң ортузунга конкурсту эрттирер.

ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызында ажилдап эгелээн мурнады боттандырар угланышкын харылап турар төлөвилел офиси «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлөвилелиниң 2017 чылда негелделерин ажилдап кылып турар болгаш ол талазы-биле шупту айтырылганы шийттирлээр.

2016 чылда эгелээн «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлөвилели-биле чаа бажың, кажая-хорааны тудуп, 200 шээр малды хүлээнип алган аныяктар эң шыңгыы шылгалда болур мал кыштаглаашкынын хүр-менди эртип турар. Малды кадарып одарлатпышаан, немелде хоолу-лук чөмнерни берип турарлар. Коданнарны мал чылгаар дус-биле хандырган.

Төлөвилелдин киржикчилериниң бөгүндө кол сорулганы — малдың баш санын кадагалап, ооң чаш төлүн онча-менди камгалап, чогуур мал продукциязын алыр онаалдазын күүседир

Социал деткимче

Уругларлыг өг-бүлелерниң социал деткимчезиниң хемчеглерин хандыраарының талазы-биле федералдыг болгаш республика хоолужудулгазын күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Өг-бүлө болгаш уруглар херектериниң талазы-биле агентилелдин агар санынче февральда 75140,8 муң рубль түңнүг акша кирген.

Олакшаны дараазында төлөвлөрлөргө үндүрер:

— уруг төрүттүнгениниң ай санының пособиесинге болгаш камгалал чок хамаатыларның уруун бүдүн чартык хар назыга чедир азыраарының ай санының пособиесинге — 56736,2 муң рубль;

— 0-дан 16 хар чедир назылыг уругнуң ай санының пособиесинге — 15404,6 муң рубль, өскүс уругларны болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглары азыраарының ай санының пособиесинге — 23900 муң рубль.

«Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» төлөви

болур. Көдээ ажил-агый яамызының специалистери, тус чер чагыргалары, арга-дуржулгалыг малчыннар губернатор төлөвилелиниң киржикчилери аныяк өг-бүлелерни хайгааралга ап, чогуур деткимче дузаны көргүзүп турарлар.

Кышкы үеде малдың дуюу тастай бээрден камгалаары-биле кожууннарда бюджет организациялары тускай укчугаш-чулдургууштарны «бопуктарны» даарап, дузалажып турар. Чеди-Хөл кожууннун Элгес суму чагыргазы «Теремок» уруглар садының, ортумак школаның, көдээ Культура бажыңының, библиотеканың ажилдакчылары-биле кады тараачын-арат ажил-агыйлыг А.А. Монгуштун малынга 200 эжеш чулдургууштарны, «бопуктарны» даарааш, чедирип берген.

Чөөн-хемчикчилер «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» губернатор төлөвилелиниң киржикчилериниң малынга 2200 санныг камгалал шарыгларны даарааш хүлээткен.

Республиканың ветеринария албанының эмчилери малды доктаамал хайгааралда алган. Тус-тус кожуун чагыргаларының ветеринария эргелелдериниң мал эмчилери малчын турлагларны эргий кезип, малга тарыл-

галарны кылып турар.

ТР-ниң Көдээ ажил-агый яамызының медээзи-губернатор төлөвилелиниң киржикчилериниң кышка удур кеп алган 2799 тонна сиге чүгле 60 хуузу чарыттынганын турлагларда 1136 тонна чөмү ам-даа бар. Төлөвилел 105 киржикчизинден 6 бүлениң турлаа суг чогуу 25 малчынга сугну чедирар. Оруу багай черлерде 12 кыштагың малчыннар доскаарларга харны ургащ эргискеш, малын суггарып 2 малчынның кыштаа черден суг үндүр сордурар куд. Малчын турлагларже орук шефчилерниң дузасы-биле шаанда аштап-арыглап турар.

Улуг хар дүшкен Тайга биле Барыын-Хем кожууннарда губернатор төлөвилелиниң 4 киржикчиге када өскээр көжүргөн Тайга биле Сүт-Хөл кожууннарда 3 өг-бүлени мал кажазы хөлүн эрттир шыганындан база өскээр көжүргө таварышкан. Оон аңаа Каа-Хем кожуунда бир мал өг-бүлө сугга бергедеп Мөңгүн-Тайгадан ийи өг-бүлө хаттан болгаш чайырдан чайладыр, өскээр көш

Сенгил МОН

АКШАНЫ ШИЛЧИДИП
ЭГЕЛЭЭН

Ол акша-хөреңгини пособие алыкчыларының агар саннарынче шилчидип турар.

Олышкаш 2017 чылдың февраль 1-ден эгелеп уругларлыг хамаатыларга федералдыг бюджеттен тыпсыр күрүне пособиеси 5,4 хуу өскөн дээрзин дыңнадыр-дыр бис. Уруг төрүттүнерге, чаңгыс удаа 22 муң 890 рубль 46 көпеекти төлээр апарган. Соңгу чүктүн районнарынга деңнештирген Тожу, Мөңгүн-Тайга болгаш Терехөл кожууннарда пособиениң ол хевири 24 муң 525 рубль 50 көпеек.

Бир дугаар уруг төрүттүнгенде, ай санында 4 муң 291 рубль 95 көпеекти, ийиги болгаш ооң дараазындагы уругларга — 8 муң 583 рубль 80 көпеек төлээр. Тожу, Мөңгүн-Тайга болгаш Терехөл кожууннарда бирги уруг дээш ай санының пособиеси 4 муң 598 рубль 52 көпеек, ийиги болгаш

ооң дараазындааларына муң 197 рубль 04 көпеек чедир.

Уругну өг-бүлөгө азырдыга дамчытканда чаа удааның пособиеси 22 муң 46 рубль 46 көпеек чедир өскө хардан өрү назылыг инвалдады төрээр уругларны азы алганда, 174 муң 901 рубль 76 көпеекти уруг бүрүзү чаңгыс удаа төлээр.

Келдиришкенин езугаар шилин эрттирип турар шилин албанның кижиниң кадайы чаңгыс удаа 36 муң 249 рубль 43 көпеекти, уруунга ай саны 15 муң 535 рубль 46 көпеек төлээр.

Социал деткимчениң хемчеглерин доктааттыр хуусаада болгаш долузу-боттандырар.

Тыва Республиканың Өг-бүлө болгаш уруглар херектериниң талазы-биле агентилел медээлерини

Кызылдың солагай талакы дачаларында уруглар сады ажиттыг деп медээни республиканың чурттакчылары улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган.

«Хоойлу-саавыр езугаар болза, дачалар дээр-хоорай девискээри эвес, да улустарның кезек када, айгы үеде ногаа тарыыр элери кылдыр айыттыг. «А-ла ынчаар көөр болза, наа садик турбас ужур-ындыг-даа болза, херек-рында мында 10 муң ажыг-ыгс чер-чурттугларывыс-рттап турар. Оларның амы-ралынга эки байдалдарны-урузар дээш, маңаа уруг-садын тударын шийт-рлээн бис. Бо уруглар-дындан эгелээш, дачалар-итилелиниң девискээрин-агайжыдар, улаштыр-түдөр талазы-биле Кызыл-орайның удуртулгазынга-алганы бердим» — деп,-аның Баштыңы Шолбан-ра-оол уруглар садының-ыдышыкчынынга чугаалаан. Чер болгаш бажың-балгат-тээ өскенинден аныяк өг-елер, эртем-сургуул чаа-оскан аныяктар Улуг-Хемниң-солагай талазында да-лардан чер участоктарын-дып ап, боттарының күжү-не бажыңнарны тудуп, ажи-а-а Кызылдың школала-ыда өөредип, а боттары-орайның бүдүрүлгелеринде,-бан организация черлеринде-ылдап турарлар. Ынчангаш-а уруглар сады ажиттыг-а

«САЛГАЛ» УРУГЛАР САДЫНДА

ны оларның ада-иелеринге, дөргүл-төрелдеринге өөрүнчү болбас аргажок.

Дугаары 17 «Салгал» уруглар садының эргелекчизи Лада Валерьевна Хертек алыс-ла Чөөн-Хемчиктин Теве-Хая чурт-тут. 1993 чылда Кызылдың баш-кы институтун эге класстар башкызы мергежил-биле доос-каш, Сукпакка, Кызылдың №5 гимназиязынга эге класстар башкылап ажилдап чораан. Красноярскиниң В.П. Астафьев аттыг күрүнениң башкы универ-ситетинге 2 чыл 6 ай өөрөнгөш, өөредилге башкарылгазы деп ийи дугаар дээди эртемни чедип алган.

— «Салгал» уруглар са-дын төлөвилеп езугаар 160 олуттуг кылдыр планнап тут-кан. А херек кырында маңаа 240 уругну хары угда хүлээп алыр арга бар. Кызылдың мэриязының социал политика департаментинде уруглар садтарынче оочурлуг, солагай талакы эриктин дачаларында чурттап, ажилдап турар ада-иелерниң уругларын хүлээп ап турар бис.

Бо хүннерге чедир школага белеткелдиң, бичии уругларның улуг, ортумак ийи-ийи болгаш өкпе аарындан аарып чораан кижилег өг-бүлелерниң уругла-рын тускайлаан бир бөлүү-биле

кады шупту 8 бөлүктү четчелеп алдывыс.

Бир бөлүккө-ле ийи кижизидикчи башкы ажилдаар. Ынчангаш дээди эртемниң 16 кижизидикчи башкыны ажилга хүлээп алган бис. Оларның үжү хоорайдан, а ийизи Сукпактан кээп ажилдап турар. Ыры-хөгжүм башкызынга чаңгыс кижини ажилга хүлээп алды-выс, ам бирээ ындыг мергежил-диг башкы херек — деп, Лада Валерьевна ажилын кысказы-биле таныштырды.

«Салгал» уруглар садын чаа ажиткан болгаш, амды-зында уруглар хүлээп албайн турар. Ажилдаар кадрларны четчелээри-биле чергелеш-тир тус-тус өрээлдерни эт-сеп, дериг-херкселдер-биле чет-челээр, ханаларны каастап чуруур, уругларга болгаш ада-иелерге стенидлерни белеткеп азар дээш ам-даа кылыр ажил-дар-ла хөй. Бо бүгү ажилдар-ны коллективтин башкылары боттарының күжү-биле чорудуп турар.

Уруглар садының ийиги каадынче үнгөш, ортумак назы-лыг уругларның «Күштүгбейлер» бөлүүнө келдивис. Бөлүктүң кижизидикчи башкызы Долаана Даваа уруглар бөлүүнүң турар өрээлин каастап, чай чок ажилдаан тур. Дараазын-да өрээлге кире бээривиске, 1-ги категорияның кижизидикчи башкызы Эллада Иргит өңнүг будуктар-биле ханада чуруктар чураан тур.

Салгал аттыг уруглар садының эргелекчизи Лада Хертек.

— Кызылда күрүнениң башкы институтунуң школа назыны четпээн уруглар салбырын дооскан мен. Амгы үениң негел-дези-биле туткан чылыг, чырык, делгем уруглар садынга ажил-даарга магалыг-ла-дыр. Уруглар хүлээп алырынга белеткеп, чай чок ажилдап турарывыс бо — деп, Эллада Иргит кыска-зы-биле чугаалааш, улаштыр ажилдай берди.

Улуг кижизидикчи башкы Марина Монгуш-биле кады уругларның удуп дыштаныр, кичээлдээр, ыры-хөгжүм, күш-культура, экология өрээлдерин шуптузун эргип көрдүвүс. Шынап-ла, кайгамчык-тыр. Кызыл хоорайның бодунда-даа бо ышкаш чаа хевирниң уруглар сады чок деп чугаа бадыткалдыг-дыр.

Даш-оол МОНГУШ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

«Күштүгбейлер» бөлүүнүң кижизидикчи башкызы Долаана Даваа.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

2017 чылда Тыва Республиканың тус черниң агаар оруктарына агаар транспорту-биле пассажирлерни аргыштыларының чиигелделиг тарифтерин бадылаарының дугайында

2017 чылдың январь 18 №5 Кызыл хоорай

2005 чылдың декабрь 14-те Тыва Республиканың Чаз-ааның «Тыва Республикага өр-с» (тариф) политиказының дөзүннениң дугайында 392 доктаалыга дүүштүр, спбуликаның тус черниң-ар оруктарына пассажир-лениң агаар транспорту-биле-таамал аргыштырылганын-дырар сорулга-биле Тыва-спубликаның Чаз-ааның док-адыры болза:

1. 2017 чылда Тыва Рес-публиканың тус черниң агаар-уктарына агаар транспорту-ле пассажирлерни аргыш-тарының чиигелделиг тариф-ин бадылаар.

2. Тус черниң агаар орукта-нга чиигелделиг тарифтер-би-аргыжар эргени дараазында-килерге тыпсыр:

а) Тожу, Мөңгүн-Тайга болгаш-ре-Хөл кожууннарда доктаа-л чурттап турар болгаш ында-ктаамал бүрүткеттинген, а ол-каш мурнунда аңаа чурттап-ган, доктаамал бүрүткелдиг,-офессионал организацияла-нда болгаш дээди өөредилге-ганизацияларында өөренип-рар хамаатылар, хуусаалыг-риг албанындан курлавырже-лашкан шериг албанныглар,

хосталгазын казып шииткен чер-лерден келген кижилер;

б) доктаамал чурттаар чери-чок болгаш Тожу кожууннуң-Чазылар суурда турар социал-чаңчыгышкын төвүнге келген-кижилер;

в) Тыва Республикада док-таамал бүрүткеттинген, Тыва-Республиканың санаторийле-ринче (курорттарынче) путевка-езугаар эмнедип чоруп турар-хамаатылар.

Арткан пассажирлер теле-вирни тус черниң агаар орукта-рынга аргыштырылга дээш Тыва-Республиканың Орук-транспорт-ямызы-биле дугуруштунган-экономика хостуг тариф езу-гаар боттандырат.

3. Чүктү нормада көрдүнгө-нинден ажыр чүк ап чорааны-дээш төлөвир таривин пас-сажирлерниң агаар-биле ар-гыштырылганын экономика хостуг тарифтериниң хемчээ-линден 1 килограмм чүк дээш-1 хуу хемчээлге төлээр.

4. Тыва Республиканың-Саң-хөө яамызы Тыва Респу-бликаның тус черниң агаар орук-тарына агаар транспорту-биле пассажирлерни аргыш-тыларының талазы-биле-авиарейстерни боттандырып

турар үеде болдурган карылга-ларны эгидери-биле Тыва-Республиканың республика-бюджетинден саң-хөө акша-хөреңгизин башкарып турар-тариф езугаар ужудуушкуннуң-бир шагы дээш өртээн барым-даалап, (10 хуу НДС-биле катый) Ан-2 самолетка 66117 рубль-хемчээлге, Ми-8 вертолетка-104586 рубль хемчээлге агаар-транспортунуң организация-ларынга Тыва Респуликаның-девискээринге пассажир аргыш-тырылганын боттандыраарының-тарифтериниң күрүнө башка-рылганын түңнелинде чедир-албааны орулгаларны эгиде-ри-биле Тыва Республиканың-республика бюджетинден суб-сидияларны тыпсырының бол-гаш эгидериниң талазы-биле-2014 чылдың сентябрь 25-те-Тыва Республиканың Чаз-ааның-№456 доктаалы-биле бадылаа-ны чурум езугаар тускайлаарын-көөр.

5. 2016 чылдың апрель 28-те-Тыва Республиканың Чаз-ааның «2016 чылда Тыва Рес-публиканың тус черде агаар-оруктарына агаар транспор-ту-биле пассажирлерни аргыш-тыларының чиигелделиг тар-ифтерин бадылаарының дуга-йында» №147 доктаалын күжүн-чидирген деп санаар.

6. Бо доктаалды «Эрге-хоойлу медээлериниң албан-езуунуң интернет-порталы-га» (www.pravo.gov.ru) болгаш «Интернет» информация-теле-коммуникация четкизинде Тыва

Республиканың албан езуунуң-сайтызынга киирер.

7. Бо доктаал ону албан езу-зу-биле парлаан хүнден 10 хонук

2017 чылдың январь 18-те Тыва Республиканың-Чаз-ааның №5 доктаалы-биле бадылаттынган

2017 чылда Тыва Республиканың тус черниң агаар-оруктарына агаар транспорту-биле пассажирлерни-аргыштыларының чиигелделиг тарифтери

Маршруттуң ады		10 хуу НДС-биле катый тарифтер
Кызыл — Тоора-Хем	Тоора-Хем — Кызыл	1781
Кызыл — Чазылар (Хам-Сыра)	Чазылар (Хам-Сыра) — Кызыл	2669
Тоора-Хем — Чазылар (Хам-Сыра)	Чазылар (Хам-Сыра) — Тоора-Хем	890
Кызыл — Ырбан	Ырбан — Кызыл	2224
Тоора-Хем — Ырбан	Ырбан — Тоора-Хем	445
Кызыл — Кунгуртуг	Кунгуртуг — Кызыл	2669
Кызыл — Тарыс	Тарыс — Кызыл	2669
Кызыл — Мугур-Аксы	Мугур-Аксы — Кызыл	3559

Тываның Транспорт яамызы-ның дыңнадып турары-биле-алырга, документ дужааган-кижиге бо орукка ужудары э-кономика талазы-биле доктаадып-тургусканындан куду болуп-турар. Өртектиң ылгалын рес-публика бюджетинден дуглаар. Бо угланышкыннарның рейс-териниң субсидиязын чыл-санында, чер кыры-биле-аргыжары берге черлерниң-чурттакчыларына агаар-биле-аргыжылганың чедингир-чоруун хандылар сорулга-биле-тыпсыр.

Айыттыг маршруттарга-чиигелделиг чоруур эрге Тожу,

эрткенде күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың-Чаз-ааның Даргазының ора-лакчызы А. ДАМБА-ХУУРАК.

Тере-Хөл, Мөңгүн-Тайга кожуун-нарның даңзыда киирген суур-ларында доктаамал чурттап-турар болгаш бүрүткеттинген-хамаатыларда бар. Ол кожуун-нарга мурнунда чурттап турган-болгаш доктаамал бүрүткелдиг-кижилер — студентилер, хуусаа-лыг албанның шериг албан-ныглары, хосталгазын казып-шииткен черлерден чанып-келгенер, а ол ышкаш социал-албан черлеринче болгаш-курорттарже чорааннар. Өске-пассажирлер ол маршруттарга-авиаргыштырыкчының доктаа-дып тургусканы экономика хостуг-тарифтер езугаар ужудар.

Аныяктар

ВАЛЕНТИН ХҮНҮ – ЫНАКШЫЛ БАЙЫРЛАЛ

Делегейниң чурттарында аныяктар Ынакшааннар хүнү, биргээр чугаалаарга, ыдыктыг Валентин хүнү чылдың аңгы-аңгы үелеринде демдегледип турар. Ыдыктыг Валентин хүнү эң баштай XIII векте, оон соонда АКШ-ка 1777 чылдан, а Россияга эрткен чүс чылдың 90 чылдарының эгезинден тура февраль 14-түн хүнүнде демдегледип эгелзэн. Ынакшааннар хүнүнүн ыдыктыг демдээ – эжеш чүрөктөр болгаш көгө-бугалар. Бо байырлалда кижилер бодунуң ынакшылга хамаарылгазын быжыглап, эң-не чоок, ынак кижизинче улуг кичээнге салыр болза, чылды өттүр оларның ынакшылы шынчы болур деп психологтар тодораткан.

Валентин хүнүнде куда эрттирип өг-бүлө тудары кончук таарымчалыг. Бо хүнде өг-бүлө туткан аныяктарның ынакшылы көзүз шагда шынчы болур деп санаар.

ЫНАКШААННАР ХҮНҮ АҢГЫ-АҢГЫ ЧУРТТАРДА

Францияда. Ынакшыл илеридир талазы-биле эң-не солун романтикалыг чон – французтар. Ынакшаан кижизинче улуг кичээнге салып, ынакшылын илереткен «валентинкаларны», чүрөк дүрзүлүг хапта шоколад конфеталарны, чүрөк хевирлиг кескен колбасаны, роза чечектерни болгаш «Сенээ ынак мен!» деп бижикиг суй белектерни сунар. Бо байырлалда өг-бүлө тудар кижизинге санал кириери чогумчалыг. Бир звес эр кижилер ол хүн бодунуң ынакшаан кижизинче кичээнге салбас болза, «ынак звес» деп демдекте илередип турары ол деп французтар санаар.

Америкада бо хүн ынак кижизин кандыг-бир чигирзиг чем-биле хүндүлээр ыдык чаңчыл. Оон мурнунда үелерде АКШ-ка чүрөк дүрзүлүг марципанны (чигирзиг миндаль) эң-не үнелиг белек кылдыр бээр турган. Чүге дээрге оон холумаанда хей чигир бар. XIX вектин эгезинден тура свекла чигиринден кылган чүрөк дүрзүлүг конфеталарны үндүрүп

эгелзэн. Ол үеден эгелзеш свекла чигиринден кылган конфеталар болгаш чүрөк дүрзүлүг хаптарда суккан шоколадтар байырлалдың кол бөлээ апарган. Оон аңгыда бо байырлалда Америкада 108 млн. кызыл розаны садары чаңчыл апарган. Сөөлгү үелерде ук байырлал чүгле ынакшааннарга турскааткан звес, а ынак чоок кижилеринге (ада-иези, төрөлдери, эш-өөрү) база белектер тыпсып, ынакшылын илередир хүн апарган.

Кыдатта ынакшааннар хүнү ай санаашкыны-биле чеди айның чеди дугаар хүнүнде демдегледип турар (ол дээрге август айның төнчүзү). Шаг шаанда Дээр хаанның чеди уругларының эң-не хеймеринге карачал оол ынакшаан. Олар ийиниң чараш ынакшылы социал байдалының аайы-биле бүтпейн барган. Ынакшаан аныяктар чылда чүгле чеди айның чеди дугаар хүнүнде чаңгыс катап бүдүү ужуражыр аргалыг турганнар.

Оларның ынакшылынга турскааткан бо хүнде бот кыс уруглар боттарының келир үеде кады чурттаар эжин эки кижилер болзун дээш аңгы-аңгы төлгөлери салыр азы ынак эжи бар болза,

аңаа ынакшылын илередири-биле эң-не чаагай, онзагай чемин ол хүн кылгаш, хүндүткелдин езузу-биле чемгерер.

Бир звес ынакшааннар хүнүнде чаашкын чаар болза, хаанның уруу биле карачал оол маргышкан-дыр деп кыдаттар чугаалажыр.

Японияның эр чону ол хүнү дыка манаар. Чүге дизе олар херээжен чондан белектер алырлар. Шоколадтын чигирзиг амданы ынакшылдың бүгү күжүн дамчыдып турар деп японнар санаар болгаш, февраль айда Японияның шоколад бүдүрүлгелери боттарының продукциязын көвүдөдиптерлер. Шоколад бүдүрүп турар япон улуг компанияларның аныяктар аразына шоколад дузазы-биле эң-не чараш болгаш бот-тывынгыр кылдыр ынакшылын илередир мөөрей эрттирери чаңчыл апарган.

Англияда Валентин хүнү час келген деп санаар. Ол үеде дээрде куштар кады чоруур шынчы эжин тыпчып ойнаар. «Валентин хүнү келирге, дээрде куштар боттарының эштерин тывар» деп англичаннарның чечен сөзү база оон укталган. Валентин хүнүнде элзэн хей аныяктар чыгып алгаш, кыс уругларның аттарын саазын кескиндилеринге бижээш, оларны оолдарга тыптырар. Оол таварышканы кысты хөгледип, солун чараш черлерге чедирер, шилиттинген кыс бүдүн чыл дургузунда оолдун «Вален-

тинказы» болуп артар.

Россияда ол хүнү 16-дан 30 хар үезинде аныяктар демдегледип турарлар. Валентин хүнүнде ынакшааннар бот-боттарына белектер болгаш чүрөк дүрзүлүг агаар шарлары берип, аянын кезжээрже чалажыр, «валентинка» ажык чагааларына ынакшылын илереткен шүлүктөр бижири. Ынакшаан кижизинче сагыш-салышкын дээр-ле ынакшылының кызыгаарын илереткениниң демдээ болур.

Иран, Сауд Аравиязы дээр чижектиг чурттарда бо хүнү байырлаары хоруглуг. Ол хүнде садыгларга байырлал хүннеринге хамаарышкан барааннарны садарын чөпшээререс.

Тыва аныяктар база Валентин хүнү онзагай байырлал

кылдыр санаар. Чаптанчы ынакшыл кижиниң шко-үезинден-не эгелей бээр ганда, школаларның башкылары улуг класстың уруглар оюн-баштак кезжээрни эрттир турарлар. Валентин чоокшулап турар үеде небурунгаар школаларның коридорунга ынакшылдың чыгары суггар почта хаары азып каан турар. Ол хуу-зын хааржакты дамчыш уруглар, оолдар боттары сонуургаар кижизинче валентинкаларны, чагааларны чыгар. А ортумак болгаш дөөредилге черлеринде аныяк бодунуң чурттаар эжин шынчы тыварының шенелде оюнба солун кезжээге ойнаарлар.

Сайсуу ДАРГЫН-О

“Ынакшааннар хүнү канчаар демдеглээр-дир силер?”

Новосибирск хоорайның 5-ки курсчузу Айдынмаа Иргит – Ынакшыл кижиниң сагыш-сеткилиниң эң-не кол черин элзээр чоруур болганда, оон чараш, онзагай байырлалын демдеглээр ынак бис. Ынак эжим-биле кады Валентин хүнүнде бажыга жээки чем кылып чип, театрга кино азы концерт көрүп дышта бис. Ол хүнде ийи ынакшаан кижилер бот-боттарындан чарылба кады эрттирери эң кол деп бодаар мен.

Кызыл хоорайның чурттаачызы Айлана Монгуш:

– Эжим-биле чаа таныжып турган үеисте ол хүнү четтир манаар чораан бис. Бот-боттарымыска белектер сунчуп, эштер вис-биле кино көөр бис. Амгы үеде өг-бүлө болуп чурттап бер болгаш, ол хүнү чамдыкта херекке албастай берген чордун эжим үргүлчү кандыг-ла бир белекчигешти тудуп алган келир. Оон иштинде валентинка албан чоруур. Кижилер сетки-ли хензиг черден өөрүүр болгай, ынчангаш бо хүнде ынак эжимден манавааным белек алыры болгаш ынакшылын илереткен чараш сөстөрүң дыңнаарга, дыка өөрүнчүг.

ЭР ХЕЙ, МАРИЯ!

Февраль 3-те “Найысылал” арт төвүңе “Чылдың студентизи – 2017” деп хоорай чергелиг мөөрей эрткен. Аңаа “Чылдың студентизи – 2017” деп атка Тываның сайгарлыкчы чорук техникумунун студентизи Мария Ондар төлөпиг болган. Ол техникумда реклама агентизинге өөренип турар.

Мария Ондарның төлөвиле-биле таныштырып:

– Мөөрейге “Алдын орук” өөредилгилг фирма” деп төлөвилелди таныштырдым. Оон кол утказы – Тываның ыдыктыг Үстүү-Хүрээ, Кур-Чер суурундан ырак звесте Бурган изи, Үттүг-Хая, Авыда Бурганның куйда ову-хевири, Эрзин кожуунда Кежеге даа, Мани хүртүзү дээш өске-даа черлерин виртуалдыг экскурсияга көргүзери болгаш аалчыларны, чурттаачы чонну ынаар чедирери. Бүгү-деле-гейниң солун турскаалдарын, республиканың ыдыктыг черлерин көргүзери-биле виртуалдыг экскурсияларны найысылалдың школачыларынга техникумда удаа-дараа эрттирип турар. Оон өртээ – 20 рубль. Оон аңгыда бистер ыдыктыг черлерге бөлүк аян-чорукчуларны техникумнун “ГАЗель” маркалыг автомашыназынга чедирип, турскаалдыг черлерниң төөгүзүн чугаалап берип, туризмниң бо хевирин сайзырадып турар бис. Орук өртээ 350 рубльден өрү. Төлөвилелди кылып бетинде, республиканың ыдыктыг черлеринче чедип, фото-чуруктарны тырттырып, чарыгдал

санаашкыннарны кылган бис. Россияда 2017 чылды экология чылы кылдыр чарлаан. Ынчангаш бистер төрзүн чуртувустун ыдыктыг черлеринге экскурсия эрттиреринден аңгыда, оон девискээрин арыг-силеге тудары кол сорулгаларымыстың бирээзи. Школачылар виртуалдыг экскурсияларны аажок сонуургаар болду. Хоорайда чурттап турар уругларның аразында республиканың аңгы-аңгы булуңнарында ыдыктыг черлерни бир дугаар көрүп турарлары база хей. Ынчангаш бо төлөвилелди эки үнелелдерни ап, ажыктыг болур дээрзинге бүзүрелим улуг.

2016 чылда Кызылдың А.Б. Чыргал-оол аттыг уран чүүл колледжин доостум. Хореограф мергежилдиг болгаш, мөөрейге уран чүүл чадазынга амгы үениң танцызын күүсеттим. Танцыны тургузарына өөм ээзи Буян Чулакай эштери-биле дузалаан. Ол уран чүүл колледжинде хореография салбырында өөренип турар. Оглуус Цендаюш 7 айлыг – деп, Мария чугаалады.

Уран талантылыг студент өг-бүлени байыр-найырче бола чалаар болду. Олар танцылаар салым-чаяаны-биле акша-төгерики ажылдап ап турар. Мария боду бүдүн өскүс, ынчангаш Буянын ада-иези оон ава, ачазын солуп, аныяк өг-бүлөгө дузалажып, уйнуун азыражып-карактажып турары улуг деткимче дээрзи билдингир. Мария Ондарның үш изиг

күзели: бирээде, дээди өөредилге черин доозары, ийде, Тываның күрүнениң “Саян” ыры-танцы ансамблиниң самчызы болуру, үште, өөнүң ээзи-биле танцы студиязын аядаары.

«Реклама садыг-саарылгада эң кол черин элзеп турар болгай. Эскерип чоруурумга, сайгарлыкчылар, хуу фирмалар реклама агентилелдериниң ачы-дузазы дээш хей чарыгдалды үндүрүп турар. Бир звес танцы студиязы ажыдып алыр болзумза, амгы реклама агентизи мергежилм меңээ улуг уjur-дузалыг болур. Чүге дизе реклама таварыштыр сайгарлыкчылар, бүдүрүлгелер хей хереглехчилерни, садып алыкчыларны хаара тудуп алыр. Техникумда бисти компьютерлиг графика, веб дизайн дээш оон-даа өске программаларга өөредип турар.

Тываның Чазаа аныяктарны деткип турарына өөрүп тур мен. Чоокку үеде өг-бүлө бизнестин ажыдып алыры-биле аныяк сайгарлыкчылар деткир күрүне программаларына киржир сорулганы мурнувуста салып алдымыс. «Чылдың студентизи – 2017» деп мөөрейге тиилекчи болганымга башкыларым Мариана Булугунга, Айвар Норбужукка, Валентина Родниковага, өөм ээзи Буянга база чаңгыс курсчуларымга улуг деткимчени көргүскени дээш, өөрүп четтиргенимни илередип тур мен» – деп, Мария чылы-биле чугаалады.

Айвар Норбужук, директорнун кижизидилге талазы-биле ора-

Мөөрейниң тиилекчизи Мария Ондар (ортунда) Кызылдың өрге-хоойлу болгаш экономика техникумунун төлээлери Аделина Монгуш биле Долгармаа Кара-Сал.

лакчызы:

– Марияга кандыг-даа даалга берип каарга, ону эчизинге чедир күүсетпээн шаанда, оожургавас кижилер. Ол бүдүн өскүс-даа болза, бергелерге черле торулбас, аажок кызымаккай, харысалгалыг, мурнунда салып алган сорулгаларын кезээде чедип алыр. Мария спортчу маргылдааларның, уран чүүл көрүлделериниң болгаш техникумнун хей-ниити ажылдарының идеялыг кир-

жикчизи. Хореограф мергежилдиг болгаш, ол студентилериниң аңгы-аңгы мөөрейлерге белеткеп, танцыларны бодунуң чогаадыкчы көрүжү-биле тургузуп турар. Чартык чылдың түңнелдери-биле Мария эки өөредилгелиг, хей-ниити студентилерниң санынче кирген – деп чугаалады.

Марияның күзөлдери, мурнунда салып алган сорулгалар бүдөр-ле болзунам.

ДЕЛЕГЕЙИ

«ТЫВА МЕТЕОРИТ», «КАМОН-БРЕЙКИТ»...

• Интервью

Виктор Көк-оол аттыг Национал театрның оюн-күзүндө, шиилеринде орлан-шоваа, ырлаар, самнаар, ын-шырайы, дурт-сыны онзагай, севергин көстүр ыяк артисти кижилер уругу сонуургал-биле көөр. Ылаңгыя жокта чаа, Чаа чыл бүдүүзүндө үнгөн «Бременниң күжүмчүлери» деп хөгжүмнүг шииниң кол ролун — «Бодурну дыка-ла онзагай күүсеткенин көрүкчүлөр херген боор. Ол кымыл дизе — Национал театрның артисти Саян МОНГУШ-тур. Оон көскү рольдарына Жорж айдоңун «Улаарай бер» деп шиизинде кол роль — «Юстенни, «Кым сен, Сүбедей маадыр?» деп шииде Бөрү анны, «Дуруяларда» Дажы Серенни, «Күлтегинде» Чук хаанни, «Дон Кихотта» элчигенниң овор-хевирлери мааржыр.

Саян Монгуш удавас чогаадыкчы кен-чонга бараалгадыр деп турарын ш. оон-биле ужуражып, театрга чет-Театрның чогаадыкчы бөлүү март өргүзүр чаа шиизин белеткеп турар. Саян Марина Идамның Т. Муллерниң азын тургускан «Артып каар мен» деп шиизинде Черликпенниң овор-хевирин күүседир. Театрның аныяк база хоол-тестериниң репетициясы кидин түлүк тур. Саян чай-хос кадында мээң каш ытырымга харылап четтигипти.

«Шынның» номчукчуларына таныштырып көрөм, Саян?

Ызыл хоорайга төртүтүнгөн мен. «Саян» ансамблиниң хоочуннары, үлүлери. Авам Розалия Сергеевна а ачам Владимир Успунович Мон-хотар хөгжүм херекселинге ойнап бар. Ам кайызы-даа хүндүлүг дышта-да. Кады төрөөн дунмам Начын Мон-хунуң инженер-техниктиг-рин бо чылын доозар. Үш өлдүг мен, улуу Меңнеш-цейде 5 класста, ортуну ир ол-ла лицейде 2 клас-сенип турар, хеймер кызым 8 айлыг. Өөм иштин Дель-дээр.

Артист болур салым-кайын келген деп бодаар

«Саяннарның» ыры-танцы-самын көрүп, уран иле чоок, сырый өскенимде СССР үезинде ада-ием-«Саян» ансамблиниң бүгү-рын, хоорайларын кезип мен. Эң-не бир дугаар черим Грозный хоорай-нар»-биле чүгө Таш-хоорай четпээн мен. Бир 2 ай дургузунда ада-ием астрольдар чоруурда, мени уруглар-ынга тургускан таварылга база бар.

«Саян» ансамблиниң удуртукчузу Вита-менович Нанактаев «Ажы-төлүңер-ип турбаңар» деп артистерин чөмөлээр-ынчангаш түр када мени аңаа тургу-урга таварышканнар. Олага өөренип тургаш (Кызылдың №9 азиясы), бөлгүмнөргө барып эгелзэн «Кым хөй акша ажилдап алыр чүвөл-чу бе?» деп авамдан сонуургал айты-урганымны сактыр мен. Ынчангаш-ла 6 класска уран чүүл школазының-га салбырынче барып эгеледим. Аңаа хире өөренип тургаш, школачылар-нга мөөрейге «Алдын күс» деп чуруум-ириштиргеш, бирги черге төлөптиг-м. Оон шаңналынга Санкт-Петербург-ийге дыштаныр путевка берген. Санкт-бургтан келгеш, чүгө-ле ийик, ол шко-лаан барбаан мен. Бо хүннерге чедир-эш башкыларымдан ыядып, сагыжым-чоруур. Дараазында кыдат ушуга со-алым оттуп келген. Ол үеде Тывага-аа-ла сайзырап эгелзэн, «Шаолиньниң-дазы» деп кинофильмге ойнап турган-чылар маңаа кээп, кичээлдер эрттирип

турган. Бичии бөлүкчө, 100 кижилер аразындан шиилгени эрткеш, кире берген мен.

— Эрткен вектиң 90 чылдарында школачылар, элээдилер аразында «Стар-тинейджер» деп мөөрей эртип турганы дыка-ла солун. Аңаа «Камон-брейкит» деп бөлүктүң солизи дыка чараш тан-цылаар бичии оолчузаш сен-не болгай сен, Саян. Ушу соонда танцыже шилчээн шээй сен?

— Ийе, шын. Танцыже бир дугаар идиг берген кижилер — мээң башкым Сендин Бирле-евна Куулар. «Стартинейджер» мөөрейиниң класстар, дараазында школачылар аразында, сөөлүндө республика чергелиг чадаларын бистиң № 9 гимназиясының танцылаар салым-чаяанныг уруглары эрткеш, респу-блика чергелиг мөөрейге дээди шаңналды (Гран-при) алгаш, «Океанга» дыштаныр путевка-биле шаңнаткан бис. «Океанга» баргаш, бүгү чурттуң школачыларының

«Ханума» деп шииде Тимотэниң ролунда.

аразынга мөөрейлешкеш, база-ла бирги черге төлөптиг болдувус. Оон эгелзеш-ле танцының «амданын» алган бис. Амгы үеде ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы Владимир Ооржак ынчан «Камон-брейкит» деп бөлүктү тургускаш, бистерни профессионал сценаже үндүргөн кижилер ол. «Камон-брейкит» бөлүүвүстүн оолдары Владимир Ооржак-биле Санкт-Петербургтун Профэвилелдерниң гумани-тарлыг университетиниң балетмейстерлер салбырынче өөренип кирдивис.

— «Тыва метеоритче» канчап кире бергениң ол?

— Ол университеттиң 3-кү курузунга өөренип тургаш, тываларның ужуражыл-газынга мээң танцылаарымны Санкт-Петербургтун театр болгаш кино уран чүүл академиясының башкызы Владимир Норен-ко көргөш, мени чалаан. Ол академияга 1 дугаар курстан өөренип кирипкен мен. 2003 чылда чаңгыс курсчуларым Сайдаш Монгуш, Орлан Оюн, Олимпиада Чывырал дээш оон-да өске 17 кижилер («Тыва метеорит») доозуп келдивис. Ол-ла хевээр 14 чыл дургузунда эш-өөрүм-биле Национал театрда бараан бооп чор бис.

— Кандыг рольдар күүседиринге, сеткилиңге тааржыр-дыр?

— Артист кижилер бүрүзү кол роль ойнак-саар. Бичимде «Кым боор сен?» деп ай-тырыга, «Клоун боор мен» деп харылаар турдум. Ол күзелім бүткени ол ыйнаан. Комиктиг рольдар ойнаары меңээ чоок. Чижээлээрге «Ханумада» Тимотэниң ролу.

— Артист эвес турган болзуңза кым боор турган сен?

— Нейрохирург болур турган боор мен.

— Хостуг үеңни канчаар ажыглаар-дыр сен?

— Өг-бүлөм болгаш спорт. Спортка хандыкшылымны ачам оттурган. Бичимде ачам-биле эртенниңне шокуур турган бис.

— Удавас ынакшааннар хүнү болгай. Ынакшыл дээрге...?

— Ынакшыл дээрге — шупту өөрүшкүнү, аарышкыны кады ажып эртери.

— Аас-кежик деп чүл?

— Аас-кежик — ынак ажылы, ажы-төлү, ынак эжи. Ол ышкыш сээң чедишкиннериң дээш ада-иенниң өөрүшкүзү.

— Арага, таакпыга хамаарылган кан-дыгың, Саян?

— Ол ийи чүүлге хамаарылган багай. Шагда амзап чораан мен. Бо сөөлү 3 чылда ону аас диведим.

— Бо чоокта кандыг ном номчаан сен?

— Сөөлү номчаан номнарым Кийосаки Роберттиң «Богатый, бедный папа», Чингиз Айтматовтун «Когда падают горы».

— Кандыг белек алыксаар сен?

— Эртек-үнези хамаарылган чок, шын, арыг сеткили-биле берген белек меңээ эң-не үнелиг. Чогум бодум белек сөңнээринге ынак мен.

— Артист кижилер чон караанга көскү болгай. Күш-шыдалыңны канчаар тудуп турар сен?

— Бистиң театрда Сайдаш Монгуш биле Эдурад Ондарның ажыдып алган тренажер залында күш-дамырывысты дадыктырып база балет залында репети-циялар үезинде белеткенип турар бис.

— «Эне-Сай» рестора-нынга стриптиз көргүзүп турган деп билир мен. Ону тускай өөренип алыр бе?

— Өөренирде чүү боор, чүрээ, сагыш-сеткили-биле күүседир-дир. Черле танцы-лаар турган болгаш, меңээ ол берге эвес. Санкт-Петербургка студентилеп турган үелеримде клубтарга ажилдап турган мен.

— Амгы үеде сагыжы-ңарны өйүп чоруур чүүл бар бе?

— Тыва чонумнун шажын чүдүлгөжө сагыш-сеткилин, хамаарылгазын шын углаары, тыва езу-чаңчылдарны эгидери, улугну хүндүлээр, бичиини карактаар дээн ышкыш. Ол бүгү өг-бүледен эгелээр, ада-иенниң кижизидил-гезинден, үлөгеринден.

— Мурнунда кандыг сорулгалар са-лып алган сен?

— Сорулгам — ажы-төлүмнү бут кырынга тургузары, оларны эртем-билигге чедирери.

— Февраль 25-те болур чогаадыкчы кезээңде көрүкчүлериңни чүнүң-биле өөртүр сен, Саян?

— Театрның артистери коллегаларым, чаңгыс курсчуларым «Тыва метеорит», на-ционал «Саян» ансамбли, «Камон-брейкит» бөлүү, амгы үеңиң танцы бөлүү «Азия» дээш оон-даа өске артистерниң солун оюн-көргүзүүн чонувуска бараалгадыр бис. Ол ышкыш Тывага бир дугаар ыры-хөгжүмнүг ансамбль «Арбай-Хоор» киржир. Ачам ол бөлүктүн соктаар хөгжүмчүзү турган.

— Интервью бергениң дээш, четтир-дим. Чогаадыкчы ажыл-ижиңге чедиш-киннерни күзедим, Саян.

Алдынай СОЯН.

Фото-чуруктарны хуу архивтен алган.

ЧОГААДЫКЧЫ АЖЫЛДАП КИРИПКЕН

Республикада «Эриг-баарлыг чүректөр» деп аныяктар организациязы бар. Оларның аразында бай-тайгажылар база эңмежок. Кожуунда суму бүрүзүндө волонтерлар эвилелдерин-че школачылар, аныяктар хаара туттунган.

Оларның кол сорулгазы — улуг назылыгларның бажың-балгадын, херимин чугайлап, огородун, но-гаа-чимизин олуртуру, кажаа-хо-раазын аштап-арыглаары, аарып турар бичии уругларга дуза када-ры, аныяк малчын өг-бүлелерге дузалажыры дээш оон-даа өске.

Хемчик сумузуңуң волонтерла-рының ажыл-ижи бирги одурда. Оларга 10-гу классчылар Агана Күнзүк, Суюнбай Номчула, Ай-Суу Көкүдөй, Сай-Суу Сарыг-Донгак, Чодураа Шожап, Буяна Нүржүт болгаш өскөлөрү-даа хамаарыш-тырып болур.

Сөөлү үеде Тываның Чазаа аныяктарны деткип, аңгы-аңгы телевиледерге кириштирип, өгбелерден дамчып келген мал ажил-агыын хөгжүдүп, оларны хаара тудуп турары өөрүнчүг. «Аныяк өг-бүлөгө — кыштаг» деп губернатор телевилелиниң кир-жикчилери бажың, кажаа-хораа-зын тудуп, малын хүр кыштадып турар.

Кара-Хөл сумузуңда Кежик Хертек Тываның Чазааның дет-кимчези-биле пекарняны ажы-дып алгаш, аныяктарга ажил-чын олуттарны тургускан. Тээли суурнуң төвүндө Бай-Тайга аттыг парктың мурнунда чараш стенди-ни кожуунуң аныяк өг-бүлелери кылып тургускан. Ол чогаадыкчы ажил өске кожууннарга үлөгер-чижек болган.

2017 чыл — Тываның аныякта-рының бот-идепкейиниң чылы. Кожуунуң аныяктары чылдың планын тургузуп, чогаадыкчы ажилдап кирипкен. Январь 14 — Ынакшааннар хүнүн таварыштыр кожуунга «Ырлажылы-2017» деп ийиниң күүселдизи-биле ыры көрүлдөзү болур. Аңаа композитор Борис Чамбыттың чогааткан ырларын база күүседир.

Бо чылын кожуунга аныяктар «Ынакшылдың ыяжы» деп чараш, северлээн булуңну кылып. Аңаа өгленишкен аныяктардан аңгыда, меңгүн, алдын кудазын эрттирген хоочуннар, «Ынакшыл болгаш шынчы чорук» деп шаңналдың эдилекчилери база киржир.

Кожуунуң хоочуннары, хөй-ниитичилери аныяктар-биле бир демниг ажилдап турар. Бүгү на-зынында удуртукчу ажилдарга ажилдап чораан Сергей Салчак, Александр Сүге-Маадыр, Свет-лана Самбый-оол, Лидия Хертек, Сайлык Уртунай, Оюн-оол Серге, Валентина Аракчаа, Чимисмаа Кашпык-оол, Людмила Мөңге, Сайлык Салчак дээш өскөлөр-даа аныяк кадрларны деткип, олар-га арга-сүмелерни берип, кады ажилдап чоруур.

Тываның аныяктарының бот-идепкейиниң чылында кожуу-нувустун аныяктарының хей-аады бедик, чогаадыкчы ажыл-ишче шымынып, эртем-билигиг, эчис-сорукут, езу-чаңчылдарывысты сагып чоруурун йөрээдим.

Шеңне КУУЖААН.

Тээли суур.

Февраль 15 — Афганистандан совет шериглерни үндүргөн хүн

ТУСКАЙ ОТРЯДТЫҢ ДАЙЫНЧЫЛАРЫ

Афган дайыны. 1979-1989 чылдарда, барык-ла он чылдар дургузунда үргүлчүлөп келген бо дайынның дугайында төөгүчүлөр-даа, политиктер-даа тодаргай тайылбырны амга дээр берип шыдаваан. Ол дайынга Совет Армияның дайынчылары интернационалчы хүлээлгезин күүседип, эрес-маадырлыг чоруун көргүскеннер.

Аңаа Тывадан эвээш эвес экер-эрес оолдар хып дээн чалыы назынының чылдарында киришкен. Оларның бирээзи — «Афганистанның Россияда хоочуннар эвилели» Ниити-россияның хей-ниити организациязының Тывада регионалдыг салбырының даргазы Леонид Валерьевич Кара-оол. Ооң-биле ужурашып, ынчангы чылдарындан бир онзагай болушкуннун дугайында чугаалап бээрин оон диледим. Афганчының ол сактышкынын моон адаанда чырыттывыс.

Афган дайынының дугайында сактышкын кылыры ындыг-ла күзүңчиг эвес чүве-ле болгай. Ынчалза-даа мен бир болган тулчушкун дугайында сактып көөрүн оралдажыйн. Ол мынчаар болган чүве.

1987 чылдың май 12-де 2 дугаар ротаның хайгылчылары агаарга патруль албанын чорудуп тургаш, Абчакан чоогунда үймээнчилерниң улуг караванын көрүп каан. Абчакан дээрге улус чурттавайн турар, душманнарның караван чабырып хүнээр чери.

Кашпалдың мурнуу чүгүнде чавызаашка улуг лейтенант П. Трофимовтун хайгылчылары

Л. Кара-оол өөрү хайгылчылар бөлүүнүн офицерлери-биле.

Бетинде бичии дөңнү ажыр үңгеп үнүп кээривиске, душман снайперлер бистиң бөлүүвүске хамык күжүн мөөңнөп, биске баш көдүрер чай бербейн, боолааш турупкан. Мен эптиг аргалары ажыглап, артымда чыткан пулеметчикке үңгеп чеде бергеш, өске бөлүктү ойзу чорудуптарын отряд кежигүннеринге дыңнадырын аңаа даастым. Түңнелинде соксаал чок аткылажып тура, дай-

чаштынып чыдар бедиктеринден дүжүр ойладыр даалганы алдым. Баштайгы даалганы мээң бөлүүм чедишкенин күүсеткен. Ооң түңнелинде лейтенант С. Клименконун бөлүү кандыгдаа шаптараазын чокка черже дүжүп келген. Ынчалза-даа дайзын бодунун сан талазы-биле хөйүн ажыглап, мээң бөлүүмнү бүгү таладан адып-боолааш, оон ыңай бурунгаарлатпайн, харын-даа узуткап чок кылырын оралдашкан.

Ынчан лейтенант Л. Клименконун бөлүү дайзынның кол күжүн окуп эрткеш, вертолеттарның деткимчези-биле артындан халдааш, бедигээшти эжелеп, дайзынны хөмө адып-боолап тургаш, П. Трофимов биле мээң бөлүүмгө хөмө адышкын адаандан үнүп, туружувусту быжыглап алыр арганы берген. Бичии болганда П. Трофимов биле мээң бөлүүм В. Воробьевтун удуртупгазы-биле дайзыннарже удур халдааш, душманнарны аткаарлаарынче албадапкаш, кашпалче бадып, каравандан арткан ок-чепсекти эжелеп алган.

Таптыг-ла ол үеде тулчушкун шөлүңгө улуг лейтенант Г. Удовиченконун куяктыг чепсегленген бөлүү чедип келген.

Дузалажыр дээш кел чыдырда, 2 дугаар ротаның ийи БТР-ин душманнар үрей адып каарга, оларны дайын шөлүңгө 10-15 километр черде экипажтарының хайгааралынга арттырып кааш келген болганнар.

Ол үеде С. Клименконун бөлүү душманнарны ок-чепсектиг караваннарже эрттирбес дээш, кадыг-дошкун тулчушкунну чоруда берген турган. 1-ги ротаның үш БМП-2 куяктыг машиналары, 2-ги ротаның бүдүн арткан БТР транспортеру улуг лейтенант Г. Удовиченконун командьалы-биле улуг лейтенант П. Трофимов биле мээң хайгылчыларым бөлүүңгө дузалажыры-биле кашпал иштинче бадыпканнар. Кадыр чалым-хаяларлыг черге 2-ги ротаның БТР транспортеру оон ыңай чоруп шыдавайн баргаш, чер ортузунун быжыглап пунктузу болуп артып калган. Улаштыр бадып олургаш, 1-ги ротаның БМП-2 куяктыг машиназы минага частып калган. Тулчушкун болган черге, кашпал иштинде турар кишлак суурга чүгүлө чаңгыс БМП-2, улуг лейтенант Г. Удовиченко, механик-чоллаачы А. Деньгин, шыгаакчы-оператор В. Новиков оларның куяктыг машиназы чедип келген. БМП кээрге, дайзын аткаарлап

Л. Кара-оол Абчакан каравандан хунаап алган снарядтар-биле. Чанында лейтенант А. Белевитин, амгы үеде эмчи албанының генерал-майору.

бөлүүн вертолет-биле эккеп октапкан. Душманнар дерзиизи-биле удурланып эгелзэн соонда, билдингени болза, 13 кижилг хайгылчылар бөлүү 200-300 хире моджахедтер-биле дең эвес сегиржип алышкынны эгелзэн.

Тускай отрядтың турлаанга турган дайынчыларны дүвүрээзин-биле тургускаш, оларга шалыпкын дуза көргүзери-биле бир вертолетка олуртупкаш, чорудупкан. Капитан В. Воробьевтун бөлүү аңаа ужул четкеш, аткылажып турда, артында бедик дагдан оларга душман снайперлер баш көдүрер чай бербейн адып эгелзэн. Ол өйде ийиги вертолетка мээң (ынчан капитан эргелиг турган мен) бөлүүм ужул четкеш, аткылажышкын чоруп турда-ла, тулчушкунче кирген бис. Мен капитан Воробьевка үңгеп чеде бергеш, душман снайперлерни узуткап каарын диледим. Ол менээ чөпшээрелди берди. Ынчалза-даа ол даалганы күүседири ындыг-ла амыр эвес болган.

зыннарны ойладып, бедигээшти эжелеп алгаш, отрядтың чедишкенин дайылдажырын чедип алдым. Ол үеде лейтенант С. Клименконун бөлүү артывыстан келгеш, билбейн бистиң бөлүкчө адып эгелзэрге, анаа дайынчы Юрий Потаповту «Тельняшкаң ужулгаш, автоматка шарааш, өрү көдүргеш, эки чай» деп диледим. Ооң соонда харын олар адарын соксадып, бистиң бөлүүвүске каттыжып келген. Мээң болгаш лейтенант Клименконун бөлүү демнежи алгаш, дайзынга бедигээшти бербээн бис.

Ооң соонда мен 5 кижиле составтыг бөлүктү баштап алгаш, вертолет хондурар шөлдүн чанында бедикте душманнарны дүжүр октааш, улаштыр П. Трофимовтун хайгылчылар бөлүүн чер алыспайн, адып-боолап турган душманнарны

Куяктыг бөлүктүн командири Л. Кара-оол (оң талазында) ок-чепсекти хүлээп ап тур.

эгелзэн болгаш аткылажып оожургай берген.

Улуг лейтенант Г. Удовиченко немелде күш кылдыр капитан С. Бекин баштаан механик-чоллаачы О. Оболонский, шыгаакчы оператор И. Головин, десантчынызы В. Жаворонков олар БМП-2 куяктыг машиназын гырткан. Бо БМП-2 кел чыгынага частып, өрттени берген.

Имиртин дүжүп келирген душманнар каравандан артып ок-чепсектерни хунаап оралдажышкынны кылган. Ол үеде капитан В. Воробьев улуг лейтенант П. Трофимов биле мээң хайгылчыларым бөлүүңгө болгаш улуг лейтенант Г. Удовиченконун бөлүүңгө кашпалдан үңгө мандылап пунктузунга чыгып дужааган. Дедир чоруу улуг лейтенант Г. Удовиченко БМП-2-зи танкка удур чыгып казылгаш, үрелген. Үр БМП-лерниң экипажтары кады дүннү ажыглап, техниказын лип-септээш, чыгыр чедип келгеннер.

Май 13-түн эртининге 1-ги ротаның 7 БМП-лери 4 БМП артып калган. Олар үжү командьалал пунктузунда, а бирээзи лейтенант С. Клименконун хайгылчылар бөлүү-биле кол бедигээшти галап артып калган. Дунда дайзын хайгылчылар камгалалынче ийи удаа халда чедишкын чок болганнар.

Чер чырып олурар аңаа улуг лейтенант П. Трофимов хайгылчылар бөлүү кашпал каттап дүжүп баткаш, халдааш, душманнарны чепсектиг караванын хунаап алганнар. Ол үеде балыган душман хайгылчылар бирээзин артындан балы адыпкан. Душманны ол-ринге чок кылган. Лейтенант С. Клименконун хайгылчылар бөлүүн минометтардан адып боолап турган дайзын армейжи авиацияның күжү-бомбалааш, узуткаан. Аңаа каш душманнар тулчушкун шөлүн кагаш, дезе берген.

Абчакан суурнун чанында ок-чепсектиг караван дээш кадыг-дошкун сегиржип алышканнага 668 дугаарлыг тускай рулгалыг отрядтың 1-ги роталарының күжү-биле ажыг үймээнчилерни узуткап чок кылган. Кыдатка бүдү "Ху-Ин" деп адаар 56 ракеталык комплекзин ("Стрела" деп совет ракета комплекзин кыдат хевири), база-ла кыдат

бүдүргөн 7 гранатомет (совет СПГ-9-тун кыдат хевири), 82 мм калибрлыг минометту, 14,5 мм калибрлыг 12,7 мм калибрлыг үш-үш пулеметтарны, хемчээлдиг октарны, аңаа бүдүмелдерни боолап миналарны хунаап алган.

Бо тулчушкуннун дугайында "Красная звезда" солунга бижзэн. Күрүңгө төл разведка эргелеткен ол үеде чажыт байдал турган тускай сорупта отрядтарының чедишкенин Афганистан Республиканың күрүңгө айыыл чок чоруунун отрядтарының чедишкенин кылдыр бижзэн.

Александр ШО

Фото-чуруктар архивинден алынды.

Спорт • спорт • спорт •

РОССИЯНЫҢ ХААК ОРУУ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында)

9 чылда төрүттүнгөн болгаш оон бичи назылыг спортчуларның 5 километрге чарыжыга Бай-Хаактан келген Оюн бүзүрелдиги-биле чемпионнаан. Чаа-Хөлдөн келген классчылар Артыш Иргит биле Ачыты Доржу олар ийги, черлерге төлөптүг болганнар.

Чаа-Хөлдөн келген аныяк хаакчылары Тайгана Маскырова – бирги, Оюндар – ийги, Таңдыдан Аюшина Оюн үшкү черлерге болганнар.

Саян хардан өрү назылыг, эң шыырак дээн бөлүктүң кирери 10 километрнң хаак оруунга күжүн шенешкеннер. Тун аразында Кызылда мото-адыгы даг бригаданың албанчысы Чингис Сат бүзүрелдиги-биле чемпионнап ызылдан Дербет-оол Доржу биле Айдың Салчак олар үшкү черлерге төлөптүг болганнар.

Спортунга Тыва Республиканың 11 дакпыр чемпиону арттуг Айгуль Чигжит бо удаада база кымны-даа мур-ирибейн, 10 километрнң хаак оруунга чемпион адын тап бадыткаан. Ол амгы үеде Кызылда мото-адыгы даг аныяк спортчу ротазында белеткенип турар.

Аныяк күрүнө университетиниң студентизи Мария Саглекчиге бир ажыг минутаны ойнаткаш, ийги черни Айгульдуң чаңгыс чер-чурттуу Валерия Шыырап үшкү дыйг черни ээлээн.

Чун спортчулар 3 километрнң хаак оруунга чарышкан-наа эр улустан республиканың арга-арыг агентилелиниң Олег Саяты чемпионнаан. Кызылчылар Орлан Салчак аман Саяты ийги, үшкү шаңналдарга төлөптүг болган-

дээн спортчуларның аразында Улуг-Хем кожууннун хоо-лугузу Бүрүңмаа Дөңгүр-оол финишке өскелерни мурнай белген. Кызылдың хаакчылары Елена Лавриненко биле Агай-оол олар ийги, үшкү шаңналдарны алганнар.

Маргылдаа үезинде.

5 километрге тиилекчи оолдар Таңдыдан, Данзын Оюн, Чаа-Хөлдөн Ачыты Доржу, Артыш Иргит.

Эр улустуң эң шыырак бөлүүнүң 10 километрге чарыжыга тиилээн Чингис Сат, Дербет-оол Доржу болгаш Айдың Салчак.

Спортчуларның хаак оруунче үнүп турары.

Улуг-Хем кожуундан келген аныяк хаакчылар чыскаал үезинде.

2017 метрнң чарыжыга эр улустан кызылчылар Мерген Тюлюш, Альберт Бараан, Шолбан Дандар олар шупту шаңналдыг черлерни алганнар. Ол-ла хем-чээлге херээжен спортчулардан Таңдыдан Светлана Саян-оол – бирги, кызылчылар Марьяна Кыргыз биле Елена Оюн олар ийги, үшкү шаңналдарга төлөптүг болганнар.

«Россияның хаак оруу — 2017» деп массалыг хаак маргылдааның хемчээл бүрүзүңгө шаңналдыг черлерни алган спортчуларга Россияның спорт комитетиниң сайыды П.Колобковтуң адын салган дипломнарны, а хаак оруунуң хем-чээл бүрүзүңгө тиилекчилерге тураскаал кубоктарны тывыскан.

Владимир ЧАДАМБА.
Авторнуң тырттырган чуруктары.

Кичээнгейлиг болуңар:
КОРРУПЦИЯ!

БОДУНУҢ ШАЛЫҢЫН БОДУ ӨСТҮРГЕН

«Барыын-Хемчиктин өкпе аарыглар эмнелгези» күрүнениң эмнелге албан чериниң ажил-дакчыларыга хамаарыштыр оттурган кеземче херээн Тыва Республиканың прокурору Александр Гринев хоойлуга дүгжүп турар деп санаан.

Ол эмнелге албан чериниң кол бухгалтери Саяна Степанова, бухгалтерлер Алена Саая болгаш Сайзана Ооржак оларны РФ-тин КК-зиниң 159 чүүлүнүң 4 кезээнде көрдүнгөн кеземче херээн үүлгеткен деп караан. Ол дээрге бөлүк кижилерниң баш удур дугурушкаш, улуг түңнүг акшаны бузуруп шингээткени-дир.

Степанова, Саая болгаш Ооржак деп хамаатылар баш бурунгаар дугурушкаш, 2011 чылдың январь 1-ден 2012 чылдың декабрь 31-ге чедир боттарының шалыңнарын барымдаа чок өстүрүп, меге документилен кожуп тургаш, 10 млн. 106 муң 974 рубльди оорлап, Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызынга кончуг улуг хем-чээлдиг когаралды чедирген.

Кеземче херээн Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-ның истелге эргелелиниң истелге кезээнде сайгарып, кем-херек төдөгидишкениниң канчаар болганын тодарадып турар.

Олча КАЛДАР-ООЛ,

ТР-ниң прокуратуразының коррупцияга удур демисел дугайында хоойлужудулганы сагып турарына хайгаарал килдизиниң улуг прокурору.

ХЭЭЛИНИҢ УЛУУ-ДАА, БИЧИИ- ЗИ-ДАА ДӨМЕЙ

Үүрмек хээли бергени дээш, херээжен кижини шииткен.

Гаира Буликян деп хамаатыны Кызыл хоорайның эптештирилге судунуң №6 суд участогунуң судьязы РФ-тин КК-зиниң 291.2 чүүлүнүң 1 кезээнден көрдүнгөн кеземче херээн (үүрмек хээли бергени) үүлгеткен деп санаан.

Суд хуралына илерээни, 2015 чылдың февраль 11-де Буликян дээр-зи Россия Федерациязының девискээринге чурттаарына чөпшээрел алыры-биле даштыкы хамаатыларның билиин шылгаар төптүң удуртукчузу болуп ажилдап турар албандужаалдыг кижиниң бодунга 5 муң рубль түңнүг хээлини берген. Даштыкы хамаатыларның орус дылга, Россияның төөгүзүңгө болгаш Россия Федерациязының хоойлужудулга үндезиннеринге дужаар ужурлуг экзаменни дужаавайн, сертификат тысып, хоойлуга чөрүшкөк үүлгедигни кылзын дээш, ол акшаны хээлиге берген.

Ындыг арга-биле, 2015 чылдың март 10-да Буликян чогуур экзаменни дужаавайн, ол сертификатты алган.

Суд бүгү байдалдарны сайгаргаш, шииттирген кижиниң буруузун миннип турарын, азыралында назы четпээн уруглуун барымдаалааш, аңаа РФ-тин КК-зиниң 291.2 чүүлүнүң 1 кезээн езугаар 25 муң рубль түңнүг торгаалды онааган.

Ольга ДЕМАГИНА,

ТР-ниң прокуратуразының коррупцияга удур демисел дугайында хоойлужудулганы сагып турарына хайгаарал килдизиниң прокурору.

Төөгүге туруп көрбээн кайгамчык салым-чаян-ныг, ат-сураглыг шивишкін – совет супер-агент англи Ким Филби.

Британ разведканың эң дээди албан-дужаалдарының бирээзин ээлеп турган Филби бодунуң шпионнаар ажалын хей-хей чылдар дургузунда эскетчок, тулган эки күүседип келген. Советтерниң талазынче чайгылып, чажыт медээлерни СССР-ге дамчыдып турган деп америк разведканың ажилдакчылары ону буруудады бээр, Англияның премьер-министри боду Филбиге болчуп, тус медээлерни буруу шаап, соксаткан.

Британ разведканың ийи дугаар удуртукчузу бедик эргедужаалдыг, совет шпионнаарны тудуп, илередир ужурлуг англи разведчик Ким Филби боду совет разведчик чорааны кайгамчык. Совет Эвилели биле Англияның разведкаларының дээди шаңналдарын алган караңгыс кижиле: 1945 чылда

Разведкаларның төөгүзүндөн

ШПИОНГА БЕЛЕК

Британ империяның орденин англи хаан Георг VI-ның холундан алган, 1947 чылда Кызыл Сылдыс ордени-биле Сталинниң айтышкыны езугаар шаңнаткан. Ким Филби чүрээниң ханызындан бердинген коммунист турган болгаш, шаңнал-мактал азы акша алыр дээш звес, амытынынга чеже-даа айыылдыг болза, барык-ла үжөн чыл иштинде совет разведкага чугула медээлерни дамчыдып келген. Ол чылдарның иштинде, барык-ла 10 чыл дургузунда, амы-тыны кес кырында – туттурарының болгаш өлүртүрүнүң айыылы дигрелип турда, үнелеп четпес чажыт медээлерни советтерге дамчыдыптар арганы тып алыр турган... Грузин-түрк кызыгаарга шпионнаар узуткаар ажылга чедимчелиг киржилгези дээш, шаңналга акша алырындан Филби ойталаанын Сталиндыңнааш,

орденден аңгыда аажок үнелиг тускай белекти база кылып бээрин дужааган. Кончуг дээн совет скульпторлар болгаш ювелирлер үнелиг ыяшты алдын, платина, бриллиантылар-биле каастап тургаш, Араат дааның хевирин кылып бергенер. Ол белек совет разведканың агентизин тудуп алырынга барымдаа апаарын ынчан кым билген деп...

Советтерниң тергин дээн агентизи Вашингтонга туттурар чыгыы апарган. Чаяан бооп, Филбиге ынакшаан кыс, Америк төп разведка эргелелиниң чажыт шифрлер номчуур ажилдакчызы душ бооп ону билип кааш, Филбиге чугаалаан. Филби ол дугайында Төпче дораан дыңнаткан. ЦРУ Филбинин бодунга караааш, дыка берге байысаалга соонда, ону ажылындан үндүрүпкен. Өске чурттуң талазынга ажилдап турган деп шынныг барымдаа

тывылбаанындан элээн хей акша түнүг пособие бээр ужурга база таварышканнар.

Каш чылдар эрткенде, 1954 чылда, Канберрде совет элчин чериниң чажыт документилери-биле ажилдаар Владимир Петров дээрзи дайзынның талазынче чайгылып, саттына берген. Совет шпионаж ажылының кол агентилериниң бирээзи Ким Филби деп, ол айыткан. Британ Парламентиниң адаккы палатазының депутаттары ол дугайында айтырыг көдүрерге, чурттуң премьер-министри шуут удур болган. Ийи чурттуң разведка чорудар эргелелдериниң удуртукчулары килең-кылыын тудуп, чөпшээрерге ужурга таварышканнар. Оон соонда «Обсервер» болгаш «Экономист» сеткүүлдерниң Чоокку чөөн чүкте корреспондентизи кылдыр Филби Бейрутче ажилдап чедип келген: Ынчалза-даа журналист ажил оон чүгле «чаглаа», а херек кырында британ разведка ону катап ажилдадып алган!

1963 чылда бар чурттарының разведка тускай ажилдакчылары тударын бүдүү белеткен. Америк агентилер Ф. Бейрутка чурттап турган разынга дораан келгеш үжөп, идик-хевин андар тудуп, бир-ле барымдаанын оралдашканна кааннар. Каасталга тал эксперт эжикче бар чыдаштар-биле чараштаа дагың ыяш дүрүзүн былавылап көргөн. Ол ди Стамбулдан садь мен деп, Филби аалчыгаалаар чораан. «Эргидилелин база катап тудура, Филби совет чораан-дыр дээрзин ба арганы эксперт тыпкан дагың ийи шыпшыны Турциядан звес, чүгл Эвилелиниң талазында көстүр...

Галина МАСП «АиФ» солундан очу

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

РЕКЛАМА

ЧАРЛАЛ

Спорткомплекс им.Ивана Ярыгина приглашает Кызылчан и гостей столицы!

В наших стенах вы погрузитесь в атмосферу спорта и
активного отдыха!

г. Кызыл, ул. Интернациональная, дом 3. Тел. 2-16-16, 8-923-385-5626.

№ п/п	Наименование услуги	Сумма (руб.)
1	Абонемент «Льготный» (до 18:00 час. 8 посещений, месячный) пенсионеры по возрасту, многодетные родители, инвалиды, родители детей-инвалидов)	1000
2	Абонемент льготный «Детский+» (до 18:00 час. 8 посещений, месячный) дети-инвалиды, дети-сироты, дети, оставшиеся без попечения родителей, дети из многодетных семей в возрасте от 6 до 13 лет.	600
3	Абонемент «Студенческий» (до 18:00 час. 8 посещений, месячный) студенты очной формы обучения;	1200
4	Абонемент «Семейный» (8 посещений, месячный) 1 взросл.+1 ребенок от 6 до 13 лет;	2100
5	Абонемент «Семейный» (8 посещений, месячный) 2 взросл.+1 ребенок от 6 до 13 лет;	3000
6	Абонемент «На 3 месяца» (24 посещения)	3960
7	Абонемент «На 6 месяцев» (48 посещений)	7700
8	Абонемент «Безлимитный» на месяц (без ограничения времени)	3565
9	Абонемент «Универсальный» (12 посещений бассейн+12 посещений фитобочка, месячный)	3900

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Администрации Тоджинского кожууна
от 19 мая 2016 г. № 419 с. Тоора-Хем

О бесплатном предоставлении в собственность земельного участка

Руководствуясь п.3 ч.1 ст. 15 Федерального Закона от 06.10.2003 года №131 «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации», в соответствии со ст. 28 Земельного кодекса РФ от 25.12.2001 года № 136-ФЗ, со ст. 13 Конституционного закона Республики Тыва от 27.11.2004 года № 886 ВХ-1 «О земле», Решением Хурала представителей Тоджинского кожууна от 05.09.2011 года № 30 «Об утверждении Положения о порядке бесплатного предоставления отдельных категориям граждан в собственность земельных участков для индивидуального жилищного строительства на территории Тоджинского района «Тоджинский кожуун Республики Тыва», Администрация Тоджинского кожууна ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Предоставить в собственность Аракчаа Вячеслав

Октябрович земельный участок из земель населенных пунктов с кадастровым номером 17:11:0502048:727 для индивидуального жилищного строительства с общей площадью 1500,0 кв.м., расположенный по адресу: Республика Тыва, Тоджинский район, с. Тоора-Хем, ул. 7-ая линия, участок 9.

2. Обязать Аракчаа В.О. провести государственную регистрацию права собственности на земельный участок в соответствии с Федеральным законом от 21.07.1997 года № 122-ФЗ «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним».

3. Контроль над исполнением данного постановления возложить на заместителя председателя администрации по жизнеобеспечению Дронина А.А.

4. Управлению делами обнародовать настоящее постановление на специальных информационных стендах.

5. Настоящее постановление вступает в силу со дня его обнародования на специальных информационных стендах.

И.о.председателя Администрации
О.К. Чаш-оол.

Байыр чедириши

Честевис Александр Ширинеович И

Александр, эргим честей!
Алдан харлаан оюң-биле
Меңги чечээн сөңней сунуп,
Мендилежип, байыр тудуа!

Адавыс бооп, өгбевис бооп,
Азыражып, дузалажып,
Амыдырал агым оруун
Аайлажып, каракташтың.

Өөр-өнер төрөл бөлүк
Өөрүшкүз болган силер.
Чолдуг кежиин харам чокка
Чоннуң-биле үлештиңер.

Депшилгени чаалап алгаш,
Депутаттап база чордуң.

«Мөген-Бүрөн» совхозунга малчынна
Малдың санын бажын ажыр өстүржүң.

Ажыл-ишке эрес-кежээң
Алдаржыдып, адың алгаан.
Хүлүмзүрзэн чазык арның
Хүндүткелди чайгаар дырты.

Угбавыстың кежи болган, честевис
Уругларың, уйнуктарың эргим, ынак аң
Чуртталгавыс быжыг өззэн тургузушк
Чуржуларың эң-не эргим честези сен!

Чуржуларың, хүндүвүстү илередип,
Чүлдү чүрек согуун дамчаан хуулгаазын,
Сеткилдерге частып келген чечектерни,
Сөңз сөңнзэн күзелдерни дамчыдаалы!

Уругларың, уйнуктарың сени өөртүп,
Үргүлчү-ле өөрүшкүнү эккеп турзун,
Октаргайдан чорудуп берген чедириш
Олча кежик үргүлчү-ле үдеп чорзун!

КУШ ЧОК ДЕП САНААР

Мугур-Аксы дугаары 1 ортумак школ
1998 чылда дооскан Байыр-оол Октяб
Айызановнаның адынга тывыскан А245
дугаарлыг аттестаттың читкенин барым
лааш, ону күш чок деп санаар.

Вашу рекламу прочтет вся Т
на страницах газеты «ШЫН»
«ШЫН» – газета, которая
распространяется по всей тер
тории республики. Т: 2-18-1

«ШЫН»

ТУРГУЗУКЧУЗУ:
Тыва Республиканың
Информатизация болгаш харылзаа
ямызы.

Кол редакторнуң хүлээлгезин
күүседип турар Ш.М. СУВАН.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүн
адреси: 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор А. С. Шоюн – 2-01-35.
Кол редакторнуң оралакчызы – 2-17-91.
Секретарь А. А. Эртин – 2-30-69; тел/факс (394-22) 2-30-69.
Бухгалтерия, реклама, чарлал килдизи (Н.Б.-Б. Оюн, А.А. Лагбы) – 2-18-10.
РЕДАКЦИЯНЫҢ КИЛДИСТЕРИ:
Нийтилел-политиктиг (редактору Ш.М. Суван).
Экономика, үлетпур болгаш көдээ ажыл-агый (редактору Д.С. Монгуш,
корр. С.А. Даргын-оол).
Социал айтырыглар (редактору Н.С. Эргел, корр. Ш.Н. Ховалыг).
Култура, чогаал, медээлер база спорт килдизи (редактору А.Н. Соян,
корр. С.Ө. Ооржак).
Очулга (редактору Д.И. Чыдым, очулдурукчу А.К. Ооржак).
Фотокорреспондент В.Ф. Чадамба.
Солун чыскаакчылары С.Н. Монгуш, А.К. Ооржак.
Корректорлар А.Ч. Чамзырын, Ч.Н. Мачык.
Нийти телефон – 2-30-69.

Расч. счет № 40603810900004000277
Корр. счет № 30101810500000000735
БИК 049304735 ИНН 1701008465
КПП 170101001
ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва»
г. Кызыл.

Харылзаа, информация технология-
лары болгаш массалыг коммуникация-
лар адырынга хайгаарал талазы-биле
федералдыг албаның Тыва Республика
талазы-биле эргелели «Шын» солуну
2012 чылдың декабрь 3-те бүрүткэн.
Херечилелдин дугаары – ПИ № ТУ17-
00068.

Солуну «Тываполиграф» ААН-ге парлаан.
(Кызыл, Шетинин болгаш Краченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарны
торларының бодалдары редакцияның туруж
дүүлшөй барып болур. Айыттыг саннары б
өске-даа фактылары, дыңчадылары дээш а
боттары харылаар.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 төлөф
долгаар.
Чагыдылга индекс: хуу юкюлерге – 11530
организацияларга – 31730
Солун неделяда үш катап үнөр.
Хемчээли 2 парлаар ама. Тираж 5231.
Номери парлагажу дужааны: график өзү
21.00, херек кырында – 18.00.